

units. The main recommendations on how to translate English phraseologisms have been given.

Key words: *phraseological unit, methods of translation, peculiarities of transformation, idiom, calcination.*

УДК 82.09 (477)

Маліновська Ю. М.,
викладач кафедри української філології
Хмельницького національного університету
E-mail: makouliya@ukr.net

ДРАМА І. ФРАНКА «УЧИТЕЛЬ»: ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ АСПЕКТИ

У статті досліджено поетичні особливості драми І. Франка «Учитель», зокрема розглянуто жанрову трансформацію п'єси митця у контексті літературного стилю. За принципом жанрової диференціації вибрано типологію п'єси за специфікою конфлікту та доведено, що жанр – діалектично змінний комплекс сутнісних ознак проблематики та поетики твору.

Ключові слова: *стиль, жанр, поетика, естетика, реалізм, динаміка, драма, комедія, серйозна комедія, психологізм, ідея.*

1893 року Іван Франко написав п'єсу, яку невдовзі інсценував театр «Руської бесіди». Вустами головного героя Омеляна Ткача автор нагадує давню латинську сентенцію: *quem di odere paedagogum fecere* («Кого боги зненавиділи, педагогом зробили»). Жанрова дефініція твору дискусивна у літературознавстві. Автор визначив твір як комедію, однак, на думку В. Микитюк, «порушені в ньому проблеми не зовсім відповідають генеалогічній дефініції цього жанру» [7, с. 17]; соціально-психологічна п'єса, комедія вона у Якова Білоштана: «... в радянському франкознавстві теж немає єдиної думки щодо визначення жанру твору», – стверджує літературознавець [2, с. 80], називаючи твір «класичним зразком

художнього синтезу комічного і трагічного в українській драматургії критичного реалізму», проте нижче змінює думку і називає драму «соціальною»: «Однак ідейне спрямування твору, драматизм становища Омеляна Ткача дають підстави вважати п'єсу соціальною драмою». Проте вищезгаданий науковець знову змінює думку і, не даючи теоретичного обґрунтування жанру п'єси як соціальної драми, говорить про комізм «Учителя», назвавши п'єсу сатиричною комедією [2, с. 81]; соціально-політична комедія [10, с.57], Роман Кирчів відносить згадану п'єсу до комедій, не мотивуючи своєї дефініції [3, с. 66]; 1970 р. Михайло Нечитайлюк «Учителя», «Рябину» називає драмою, бо «гумористичних сцен в «Учителі» не густо» [9, с. 145]; драма з окремими комедійними елементами у нашого сучасника Володимира Працьовитого [11, с. 40]. Сучасні літературознавчі словники та енциклопедії теж не дають відповіді на згадане питання [4; 5; 6].

Як бачимо, така неоднозначність думок та певні прогалини у літературознавстві призводять до наукового дисонансу, що й зумовило актуальність нашого дослідження.

В сучасному громадянському суспільстві, коли вже зруйнована тоталітарна машина, не переслідується плюралізм поглядів, є можливість всебічно та об'єктивно, на відміну від попередньої епохи політичних доктрин, дослідити поетикальні особливості драматургії І. Франка. Віддаючи належне дослідженню ідейно-художнього змісту драматургії І. Франка нашими попередниками, здійснимо спробу іншого прочитання спадщини митця.

Українська класична комедія, що бере витоки з інтермедійної частини шкільної драми та вертепу, в основному висвітлювала у ХІХ ст. соціально-побутовий спектр, родинні взаємини. У ній розвінчується аморальність, крутість, нещастя, світ шахрайства і наживи. Кращі українські класичні комедії започатковані творчістю І. П. Котляревського (водевіль «Москаль-чарівник»),

Г. Квітки-Основ'яненка («Сватання на Гончарівці», російськомовні «Приезжий из столицы», «Дворянские выборы», «Шельменко-денщик», «Шельменко – волостной писарь»). Пізніше, у II пол. XIX ст., українська класична комедія у різних жанрових модифікаціях представлена творами М. Старицького («За двома зайцями» – сатирична комедія), І. Карпенка-Карого («серйозна» комедія «Розумний і дурень», сатиричні «Сто тисяч», «Хазяїн», пізніше – комедії дискусійного, ідейного плану «Суєта», «Житейське море»), М. Кропивницького («Чмир», «По ревізії»), І. Франка («Майстер Черняк») тощо.

Предмет відображення комедії – негативні сторони життя, потворні явища в суспільстві або виявлення внутрішньої неповноцінності окремих людей, тому для згаданого жанру властиве трактування характерів та колізій у смішних, комічних формах.

Трилогія П. Бомарше (1732–1799) «Севільський цирульник», «Одруження Фігаро», «Злочинна мати» – зразки реалізації «серйозної драми» і «серйозного жанру». Жвавість та яскравість характерів, стрімкість дії, блискучий діалог сприяли популярності комедій Бомарше.

Визначаючи своєрідність нової комедії, О. Пушкін писав: «...висока комедія не оснований лише на сміхові, а на розвиткові характерів, ... нерідко (вона) близько підходить до трагедії» [12], що спостерігаємо у фіналі, коли Омеляна переводять в інше, ще більш глухе село.

Формування новочасної української комедії в усіх її піджанрах, за словами І. Франка, відбувалося «за французькими і перенесеними з Франції російськими взірцями» [13, с. 107], що припадає на 20–40-і та 70–80-і рр. XIX ст. на ґрунті попередніх традицій фольклорного театру, вертепу, інтермедії та сміхового фольклору (І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко).

Однак літературні жанри історично мінливі. Автори розвідки «Літературні роди, види і жанри (підвиди) як змістові форми»

стверджують, що в російській та українській літературі склався такий тип високої комедії, «дія якої майже не має комічних сцен, зв'язаних з позитивними героями («Горе з розуму» О. Грибоедова, «Розумний і дурень» І. Карпенка-Карого)», доповнюючи ряд «Учителем» та «Рябиною» І. Франка [1, с. 89].

Комедія найбільш влучно передає основні відтінки комічного – гумор, іронію, сатиру, сарказм, гротеск тощо. Звідси – розмаїття комедійних різновидів: розважальні – фарс, водевіль; інтермедія; сатиричні твори («Тартюф» Мольєра, «Ревізор» М. Гоголя, «Сто тисяч», «Мартин Боруля», «Хазяїн» І. Карпенка-Карого, «За двома зайцями» М. Старицького тощо); суспільно-етичні, за тоном близькі до драми («Горе з розуму» О. Грибоедова, «Майстер часу» І. Кочерги); ліричні («Дванадцята ніч», «Приборкання непокірної» В. Шекспіра, «Собака на сні» Лопе де Вега, «Вишневий сад» А. Чехова, «Пора жовтого листя» М. Зарудного, «Калиновий Гай», «Чому посміхалися зорі» О. Корнійчука тощо).

Кваліфікованого, чуйного, відданого своїй справі учителя вже увосьмеро переводять на інше місце роботи, щоразу у більш віддалені села, причина чого – постійні конфлікти з місцевим чиновництвом, шинкарями і т. ін. Згадані особи користуються неосвіченістю селянства заради власної наживи. Проте драматург не наголошує на матеріальному стані вчительства, його соціальній вразливості (у чому погоджуємося з Володимиром Микитюком) [7, с. 17]: «Народний учитель у моїй комедії «Учитель» зовсім не голодний...» [13, с. 43], а підкреслює безпорадність, недолугість та інертність сільської громади, її невміння відстояти свої інтереси, дбати про майбутнє власних дітей.

П'єса, у якій мало комічного (по суті, це серйозна комедія з глибоким трагедійним підтекстом), має передусім класове спрямування у трактуванні добра і зла: адже цинік, пройдисвіт Вольф Зільберглянц подібний до «Дон Жуана» Мольєра, (а цей твір визначений усіма літературними словниками як серйозна

комедія). Саме ця кастова привілейованість дає йому можливість нахабно чинити будь-які переступи, викликані егоїстичними інстинктами й значною мірою зубожінням, пасивністю та неосвіченістю селян.

Переборовши наприкінці драми упереджене ставлення селян до шкільної науки, Омелян на випускному екзамені звертається до своїх вихованців: «Правда, скупенька моя наука. Самі початки, з того ще чоловік мудрим не буде. Але я старався подати вам спосіб, як собі далі радити, як далі вчитися» [14, с. 113]. Отже, цими словами Ткача Франко висловив претензійну та реформістську думку про активні методи навчання, на відміну від пануючої тогочасної схоластики. Можна твердити про вироблення драматургом методології самостійного учіння, подання способу, як собі «далі радити».

За умов «перехідної» драми особистість або заглиблюється у внутрішні суперечності, шукаючи виправдання своїй інертності, егоїзмові, або пасивно протестує, адже їй немає з ким боротися (яка вже тут боротьба – з болотом!). Навіть моральна чистота, стійкість, усвідомлені принципи та їх відстоювання «не роблять героєм, у традиційному розумінні, Омеляна Ткача («Учитель» І. Франка»): йому, власне, нема з ким боротися, нема з ким вступити у відкритий бій. Тому що чиновники, які не дають йому можливості діяти, – далеко, вїйт – лише бездумний виконавець, отже, з ним боротися нема сенсу, а селяни, заради яких тільки й хоче Омелян трудитись, також давно стали бездумно-покірливою отарою» [8, с. 202].

Неможливість самореалізації – вияв ворожості обставин людині. Активна, вона не може з цим змиритися, тому своїми діями змушена пригнічувати інтереси іншої.

В «Учителі», за Л. Мороз, як і в «Суєті» й «Житейському морі» І. Карпенка-Карого, «Олесі» М. Кропивницького, «відсутнє чітке протиборство двох протилежних сил, уособлене в

конкретних персонажах, і, відповідно, нема традиційного наростання напруження подій до певної кульмінації. Герої, отже, не вступають у прями зіткнення зі своїми антиподами, тобто подаються не стільки у дії, скільки у розмірковуваннях (хоч сама дія не зникає, сюжет, хоч повільніше, ніж раніше, все ж розгортається). Не в кожного з них чітко визначена життєва позиція, як, скажімо, в Омеляна Ткача» [8, с. 216].

Можемо заперечити вищезгадану тезу. Війт із сільськими орендарями постійно провокують Ткача, його сестру Юлію та друга сім'ї Хоростіля на вчинки, що проєктують їхню громадянську та ментальну позицію, тому це драма дії.

Характеризуючи комічне, І. Франко розмежував його зі смішним. Аналізуючи твори, джерелом сміху в яких було карикатурне зображення селян як духовно обмежених істот, він виносив їх за межі мистецтва. Основою комічного науковець вважав істотне життєве протиріччя. Саме боротьба за просвіту та опір учителя сільським буржуа є ідейно-політичним протистоянням Ткача і бажанням останнього виховати своїх послідовників серед учнів та сільської громади.

Згаданий твір перегукується із серйозними, власне сумними, комедіями А. Чехова («Вишневий сад», «Чайка»).

Отже, реалістична серйозна комедія помежів'я століть передувала і стала своєрідною праосновою на шляху до модерністської, надалі і постмодерністської драми. Зміст комічних конфліктів, характерів, ситуацій також зумовлений змінами у суспільному житті, отож прослідковуємо аллюзивність художнього коду. У силу переваги в художній свідомості ХХ ст. екзистенційного протиборства людини зі світом частковій недосконалої характерів та обставин менше турбують драматургів, внаслідок чого трагікомічне світовідчуття стає часто домінантним для всього комедійного жанру ХХ століття.

Список використаної літератури

1. Александрова Л. П. Драма // Літературні роди, види і жанри (підвиди) як змістовні форми / Л. П. Александрова, Я. П. Білоштан, М. П. Гнатюк. – К., 1968. – С. 89.
2. Білоштан Я. Драматургія І. Франка / Яків Білоштан. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1956. – 252 с.
3. Кирчів Р. Учитель // Комедії І. Франка / Роман Кирчів. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – С. 55–68.
4. Комедія // Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – С. 259–265.
5. Комедія // Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – С. 356–358.
6. Комедія // Літературознавча енциклопедія: у 2 т. – Т. 1 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : Академія, 2007. – С. 502–508.
7. Микитюк В. Іван Франко і його вчителі / В. Микитюк // Дивослово. – 2007. – № 8. – С. 17–22.
8. Мороз Л. З. Нова реалістична драма в українській літературі кінця XIX – початку XX століття / Л. З. Мороз // Проблеми історії та теорії реалізму української літератури XIX – поч. XX ст. / відп. ред. М. Т. Яценко. – К. : Наукова думка, 1991. – С. 192–218.
9. Нечиталюк М. Ф. З народних ручаїв / Михайло Нечиталюк. – Львів : Вид-во Львівського університету, 1970. – 167 с.
10. Пархоменко М. Драматургія Івана Франка / Михайло Пархоменко. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1956. – 128 с.
11. Працьовитий В. Образи-характери в драмі «Учитель» // Національна самобутність драматургії Івана Франка / Володимир Працьовитий. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – С. 40–62.
12. Пушкин А. Полное собрание сочинений: в 10-ти томах / Александр Пушкин. – М.-Л., 1949. – Т. 7. – С. 383.
13. Франко І. Причинки до автобіографії // Зібрання творів: в 50 т. / Іван Франко. – Т. 39. – К. : Наукова думка, 1983. – С. 43.
14. Франко І. Учитель: комедія в 3 діях // Зібрання творів: в 50 т. – Т. 24: Драматичні твори / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1979. – С. 67–123.

Малиновская Ю. Н. Драма И. Франко «Учитель»: жанрово-стилевые аспекты.

Аннотация

В статье исследованы поэтикальные особенности драмы И. Франко «Учитель», в частности рассмотрена жанровая трансформация пьесы художника в контексте литературного стиля. По принципу жанровой дифференциации избрана типология пьесы по специфике конфликта и доказано, что жанр – диалектически мобильный комплекс существенных признаков проблематики и поэтики произведения.

***Ключевые слова:** стиль, жанр, поэтика, эстетика, реализм, динамика, драма, комедия, серьезная комедия, психологизм, идея.*

Malinovs'ka Y. M. Ivan Franko's drama «Teacher»: genre-style aspects.

Summary

The object of study is I. Franko's drama «Teacher».

The subject of the thesis is genre-style features of I. Franko's drama «Teacher» and the genre transformations dynamics of his works. We consider the genre as historically formed but dialectically variable complex of essential features of work subject and poetics. The main principle of genre differentiation is the play typology on the conflict specificity, but style dominants need the terminological device expansion. Special attention is paid to application the new notion of «serious comedy genre», which has constant complex of poetologic distinctive features.

Thus, the aim of this study is the analysis of I. Franko's drama «Teacher» genre features in his creativity development dynamics and separation of dramatic tricks which characterise author's style. Franko's manner is distinguished by maximal focusing on the linguistic aspect of a dramatic action and its dynamism.

The aim of our study determines the following tasks: to define the aesthetic factors which influenced on I. Franko's creative manner; to characterise the poetic of realism peculiarities in Franko's drama; to apply different critical approaches to Franko's drama analysis; to separate genre-style features of Franko's serious comedy in the context of XIX century.

***Key words:** style, genre, poetics, aesthetic, realism, dynamics, drama, comedy, serious comedy, psychology, idea.*